

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR DEVRİMİ ÜZERİNE MİKRO BİR İNCELEME: GÖKALP'İN “TEBESSÜM İNKILABI” YA DA TEBESSÜMDEN İNKILAP OLUR MU?

Haydar Seçkin ÇELİK

Özet: Ziya Gökalp 1924'te “Tebessüm” adlı bir makale yazmıştı. Bu makalede Gökalp, Türkiye'deki toplumsal problem alanlarından biri olarak tebessüm etmemeye ve bunun kültürel-tarihsel kaynaklarına ve olası güncel sonuçlarına değiniyordu. Bu sorun halk arasında oldukça yaygındı. Bu bağlamda yazar bir “Tebessüm İnkılabı” yapılmasından bahsediyordu. İlk bakışta ilginç görünen bu ifade aslında dönemin Türk aydınlarının pek çoğu tarafından paylaşılan bir kaygıyı yansıtıyordu. Tebessüm etmekle kast edilen basitçe gülmek değildi. Temel olarak yapılmak istenen çöküş döneminin beraberinde getirdiği kültürel yapılanmanın tüm olumsuz görüngülerini ortadan kaldırmak ve devleti ve ulusu güçlü kılabilecek bir değerler sistemi üzerinden hayatı olumlamaya dayalı bir kültür inkılabı gerçekleştirmekti. “Tebessüm İnkılabı” da, bu kültürel dönüşümün hem anahtarı hem de işareti olacaktı.

Anahtar kelimeler: Ziya Gökalp, Türk aydını, Kültür Devrimi, değer sistemi, toplumsal dönüşüm.

A Micro Examination of the Cultural Revolution in Turkey: Gökalp's “Smile Revolution” or is a Revolution Possible out of Smile?

Abstract: Ziya Gökalp wrote an article entitled “Tebessüm” [Smile] in 1924. In this article, Gökalp touched upon not to smile as one of the problems of the society, its cultural-historical sources and potential current outcomes. This problem was prevalent among the people. In this respect, the writer talked about carrying out a “Smile Revolution”. This term which has seen interesting at first glance reflected an anxiety of the most of the Turkish intellectuals of that time, essentially. Smile didn't mean to smile simply. The main intention was to eliminate all negative appearances of the cultural body which the decadence era brought with and to achieve a cultural revolution upon a value-system which made the state and the nation strong and rested upon the affirmation of life. “The Smile Revolution” would be both the key and the sign of this cultural transformation.

Key words: Ziya Gökalp, Turkish intellectuals, Cultural Revolution, value-system, social transformation.

Giriş

Tek parti dönemini -özellikle devrim(ler)i- inceleyen herhangi bir araştırmacının gözüne çarpacak konuların başında, zaman zaman inkılap yani devrim sözcüğünün gündelik diyebileceğimiz konular veya bugün sıradan diyerek geçiştirebileceğimiz olgularla ilgili kullanılması gelir. İnkılap sözcüğünün bu “aşırı” kullanımı, araştırmacıda bahsedilen hususların bu şekilde adlandırılmasının bir abartma olduğu izlenimini uyandırabilir. Kimi zaman bu

doğrudur da... Ancak bazı hususlar vardır ki, inkılap kavramının “sarsıcı” anlamı düşünüldüğünde fazlasıyla basit, önemsiz gibi görünmekle birlikte, bu kavramla birlikte kullanımının barındırdığı ve ilk anda göze çarpmayan derin bir mana taşımaktadırlar. Hiç kuşkusuz, bunun özellikle belirtilen kullanımın ortaya çıktığı koşulları yaşamayan veya tanımayan insanlar için bir zorluk yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla geçmişte kalan bir abartma olarak görülmesi mümkündür. Bu izlenimi uyandıracak “inkılap” fikirlerinden biri, kullanım bakımından Gökalp’a fakat hissiyat bakımından dönemin hemen tüm modernleşmeci aydınlarına ait olan “Tebessüm İnkılabı”dır.

Bilimsel araştırmaların yapılmasında, çok çeşitli şeyler amil olabilir... Kişinin tamamen kendi yaşamına dair görünen dertleri, bir kitap cümlesi, bazı gündelik gözlemler veya bazı deneyimler gibi... Bu makalenin yazılmasında, Gökalp’ın “Tebessüm”le ilgili 1924’te yazdığı kısa yazının ilginç gelmesi dışında, bazı kişisel gözlemler de etkili olmuştur. İlk bakışta “Tebessüm İnkılabı” fikri oldukça garip gelse de bazı okuma ve gözlemlerimiz, bizde söz konusu fikrin pek de yabana atılmayacak bir kökten kaynaklandığı düşüncesini uyandırmıştır. Bu düşünce ise sadece Türkiye’ye dair gözlemlere dayanmıyordu. 2013 senesinde Sırbistan’ın Novi Pazar kentinde gerçekleşen bir uluslararası kongrede yapılan gözlemler de bu olguyu destekleyen bir mahiyette olmuştur. Novi Pazar, Boşnak kökenli insanların çoğunluğu oluşturduğu bir Sırbistan kentidir. Bu sebeple kendilerine çok yakın buldukları Türk kafilesine iyi bir karşılama hazırlamak istemişlerdi. Açılış töreni burada da çok alışık olunan bir şekilde, bir şiir okumasıyla başlamıştı. Şiir İngilizce idi. Şiirin ayrıntıları hatırmızda değildir; yalnız şiiri okuyan kızın vurgulu bir şekilde birkaç kez tekrarladığı “Crying, crying” kısmı oldukça dikkat çekiciydi. Şiir, baştan aşağı bir hüznü dışa vurmaktaydı. Bu hüznün havası yemek esnasında çalan çoğu müzikte de kendini hissettirmekteydi. İnsanların bir acıyı yansıtmaya çalıştıkları açıktı; ama bu manzaradan ötürü iki ülke arasında ortak bir şeyler olduğu da görülmüyordu. Buradan yola çıkılarak şu düşünceye ulaşıldı: Türkiye’de eğer bir “Tebessüm İnkılabı” yapılmak istendiyse, bunda tam anlamıyla başarıya ulaşılmış değildi¹. İşte “Tebessüm İnkılabı” üzerine yazma fikri, bu yaşanmışlıkların da etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Gerçekten de, tebessümden inkılap olur muydu? Bir inkılabın, siyasi veya sosyal yönlü olmasına göre, toplumun siyasal sisteminde veya sosyal yapısında, ani ve şiddetli bir değişim gerçekleştirdiği göz önünde tutulduğunda, tebessüm

¹ Yakın zamanlarda Forbes dergisinin Legatum Enstitüsü ile birlikte yaptığı bir araştırmaya göre halkının mutluluğu baz alındığında, Türkiye, incelenen 142 ülke arasından ancak 87. olabiliyordu. Araştırmanın nesnellüğünün sorgulanması bir tarafa, önemli olan bu sonuca pek şaşırılmamasıydı. *Ruslar Türkleri Geçti*. <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/890727-ruslar-turkleri-gecti> adresinden erişildi. Erişim tarih: 4 Aralık 2013.

kavramıyla inkılap kavramının yan yana gelmesi pek olası gibi görünmemekteydi. Ancak bazı çalışmalarda sözcüğün -en azından kimi zaman-reform anlamında olacak şekilde de ifade edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte tebeşüm reformu demek herhâlde ilk bakışta tebeşüm inkılabı demekten daha az garip görünmezdi. Dolayısıyla burada başka bir anlam aramak gerekmektedir. Bu makalede bu anlam araştırılacaktır. Gerçekten de Gökalp, “Tebeşüm İnkılabı” derken modernleşmeci Türk aydınının hangi düşüncesini aktarmaya çalışıyor ve niçin bu kavram çiftini birlikte kullanıyordu? Bunun Türkiye’deki kapsamlı sosyokültürel dönüşüm açısından bir anlamı var mıydı ve eğer varsa bu noktada nasıl bir yansıma bulmuştu? Söz konusu hususların anlaşılması, Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin siyasal devrimle birlikte en önemli ayağı olan sosyokültürel devrimin bugüne kadar üzerinde pek durulmayan; ancak son derece önemli bir noktasına ışık tutucu olması bakımından önemlidir. Bu makaleyle, yapılmak istenen sosyokültürel devrimin zihni arka planına ve hedeflerine dair yeni bir tartışma açmak ve bu tartışmaya mütevazı da olsa bir katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Mezkûr soruların yanıtlarını aramak içinse öncelikle Gökalp’in makalesinde söylediklerinin ele alınmasında fayda vardır.

Gökalp’in “Tebeşüm” Makalesi

Türk sosyolojisinin kurucularından Ziya Gökalp, 9 Mayıs 1924 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “Tebeşüm” adlı bir yazı kaleme almıştı². Yazı, yazarla meçhul bir filozof arasında “yüce bir çınar ağacının altında” yapılan muhayyel bir sohbeti anlatıyordu. Sohbet Gökalp’in meçhul filozofa “insanlığın ilk mümeyyiz alametinin ne olduğunu” sormasıyla başlıyordu. Filozofa göre bu, tebeşümdü. Çünkü insandan önce bu kara toprak üzerinde tebeşümden eser görülmemişti ve hayvanlar tebeşüm edemezlerdi. Nitekim bazı mantıkçıların insanı “hayvan-ı dâhik³” olarak tarif etmeleri boşuna değildi. Fakat filozof, makalenin asıl gayesini ifade eden sözlerini bu çıkarımdan hemen sonra söyleyecekti: “Ben hasta ruhları ve sınırlı insanları daha yüzlerinin tebeşümlü olup olmamasıyla teşhis ederim. Sınırlı adamların yüzleri gülmez. (...) Tebeşüm ruhun sağlamlığı kadar, saadetin de müjdecisidir. (...) Ben milletlerin hayat kabiliyetlerini de fertlerdeki tebeşümle ölçerim”.

Ciddi bir kültürel soruna parmak bastığının farkında olan Gökalp, bu sorunun tarih ve kültür içindeki kaynaklarını bertaraf etmek için de bu iki alanda birden

---

² Bu makale şurada yayımlanmıştır: Ziya Gökalp. (1992). *Tebeşüm, Atatürk Devri Fikir Hayatı II* içinde, Haz. M. Kaplan ve diğerleri (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 461-463.

³ Dâhik: Gülen.

esas-özsel-ideal durumla şimdi arasında bir ayırım yapmak durumunda kalacaktı. Gökalp'a göre -şimdi olduğunun aksine- eski Türkler daima mütebessimdi. Bundan ötürü de halkımız güler yüzlüydü (güler yüzlü olmalıydı). Millet şen ve şetaretli⁴ olmalıydı. Her işte başarılı olmak için başlıca şart, müteşebbislerin güler yüzlü olmasıydı.

Gökalp başlıca kültürel etkininse zahid babaların din anlayışından geldiği kanısındadır. Onlar tebessümü yasak etmişlerdir⁵. Oysa Hz. Muhammed'in çehresi daima mütebessimdi.

Bu iki açıklamayla Gökalp, yaygın tebessümsüzlüğün ne gerçek İslam'da ne de Türklerin özünde olduğunu ortaya koymaya çalışıyor, böylece vaziyetin tarihsel-kültürel-dinsel meşruyetini ortadan kaldırıyor. Dahası, tebessüm etmeyi gerçek Müslüman Türk'ün mümeviz vasfı hâline getiriyordu.

Bunların dışında, Gökalp'ın belirttiğimiz üzere dikkat çekmeye çalıştığı üç nokta daha vardı. Birincisi tebessüm etmeyen insanların sinirli ve ruhen rahatsız olduklarını söylüyordu. İkincisi, tebessüm etmeyen insanlar iyi müteşebbisler olamazlardı. Bunların doğal sonucu olarak tebessüm etmeyen insanlardan oluşan milletlerin yaşama kabiliyetleri de düşük olurdu. Kuşkusuz bu da, dev modernleşme/medeniyet dalgası karşısında millet gemisinin alabora olması demekti. Bu sebeple Gökalp "(B)ence yapacağımız inkılapların birisi de 'tebessüm inkılabı' olmalıdır" diyordu. Cumhuriyet yönetiminin en esaslı vazifesiye, tüm ast ve üstler arasındaki tazyikleri kaldırıp bu yolu açmak ve halka tatlı muamele etmekti.

Peki, Gökalp'ın bu kanısı, modernist Türk aydınında nasıl karşılık buluyordu? Acaba sosyoekonomik şartların bundaki rolü neydi? Yoksa yel değirmeniyle dövüşürcesine nedenlerle değil sonuçlarla mı uğraşılıyordu?

Tebessümsüzlük ve Üç Görüş

Türk aydınının halkta gözlemediği bu tebessümsüzlük hâli acaba nereden kaynaklanıyordu? Bunun arkasında yatan sebepler sadece zahit babalar mıydı?

Çok okunan *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabında, Doğan Avcıoğlu, "Celali Fetretü" ve sonrasında tarihe "Büyük Kaçgun" olarak geçen olaylar hakkında Necdet Tunçbilek ve Mustafa Akdağ'ın görüşlerini kendi görüşleriyle birlikte şöyle aktarmaktadır (Avcıoğlu, 2001, ss. 60-62):

Din adamından, asayiş görevlisinden, asi devlet memurundan, köy milis güçleri şefinden ve hatta bunları temizlemekle görevli paşalardan dahi gelen zulüm, mal güvenliğinden vazgeçen köylüyü can güvenliği derdine

⁴ Şetaret: Şenlik

⁵ Günümüzde çok gülmenin, kahkaha atmanın arkasından bir olumsuzluk geleceğine dair -eski etkisine sahip olmasa da- inaniş, varlığı devam ettirmektedir.

düşürmüştür. Köylü, ovadaki ve yollar üzerindeki köylerini bırakmış, resmî sıfatlı kişilerin erişemeyeceği, gözden uzak noktalarda 5-10 hanelik yerleşme bölgelerine sığınmıştır. Tarihimizde buna ‘Büyük Kaçgun’ denmektedir (Doğan Avcıoğlu).

Bu tertibin en karakteristik tarafı, hayat tarzlarının seçilmesinde her şeyden evvel gizlenmek ve nispeten yollardan uzak kalmak prensibinin hâkim olmasıdır. (...) Nitekim kuytu sahalarda kurulmuş iskân ünitelerinden pek çoğu günümüze kadar ulaşabilmişken, açık sahalardaki iskân ünitelerinin pek çoğu dağılmış veya yer değiştirmişlerdir (Necdet Tunçbilek).

Diyebiliriz ki, XVI. yüzyılın sonlarında birden kabarmaya başlayan iç karışıklıklar, tarlada uğraşan kişilere çiftlerini bırakıp onları celalilik etmeye çekmiş, bu da memleketi kıtlığa, kıtlık iç göçlere götürmüş, en az on beş yıllık ekmezsizlik, halkın üzerinden bir silindir gibi geçmişir (Mustafa Akdağ)⁶.

Osmanlı köylüsünü asırlarca perişan eden ve içine kapalı bir yaşantıya iten şartlar, zaman içinde pek değişmemiş görünmektedir. Millî Mücadele ve sonrasında yapılacak devrim dönemi geldiğinde, bu şartların ve yıllarca Batılı büyük güçler karşısında alınan yenilgilerin yıldırıldığı köylülerle karşılaşan Türk aydınının psikolojisini tasvir eden *Yaban* adlı romanında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1996, ss. 72, 87-88, 90, 130) şu gözlem ve analizlerde bulunmaktadır:

Anadolu köylüsünde olumlu ve realist duygu hemen bütün diğer duygulara galebe çalmıştır. Ara sıra uyanan ‘lirizm’i, bir saniye içinde parlayıp sönüverir. Heyecanlı adamın onun indinde bir deliden farkı

⁶ Siyasi ve iktisadi açıdan durumun olumsuz yönde gelişmeye ne zaman başladığı konusu tartışmalıdır. Siyasi açıdan çözülmeye dair oldukça erken bir tarihte, 16 yüzyılda başlayan eleştirilerin yazarın kişisel eğilimlerinden kaynaklanan bazı abartmalar içerdiğini düşünmek mümkündür (Abou-El-Haj, 2000, ss. 57-59). İktisadi açıdan ise Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişen kapitalizm tarafından 16. yüzyıldan itibaren “çevreleştirildiğini” düşünenler olduğu gibi (İslamoğlu-İnan, 1991), sorunu esasen Sanayi Devrimi sonrası oluşan şartlarla bağlantılandırılan da vardır (Buğra, 2008). Biz burada 16. yüzyılda ortaya çıkan ve Anadolu’nun sosyal yapısına büyük etkilerde bulunan birtakım gelişmelerle ilgili gözlem ve analizleri, İstiklal Harbi yıllarına gelindiğinde yapılan başka gözlem ve analizlerle birlikte vermenin yararlı bir karşılaştırma ve düşünme imkânı vereceğini varsaydık. Bunu yaparken hiç kuşkusuz, özellikle 18. yüzyıldan sonra alınan pek çok askerî yenilgiyi ve “Adalet Dairesi” formülasyonunda ifade bulan, devletin halka yönelik zulümlerin önüne geçme konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmek; asayişsizlik ve zulümleri önlemek konularında giderek etkisini yitirmesini ve bu problemler karşısında 18. yüzyıl sonundan başlayarak 19. yüzyılda yoğunlaşan ıslahat önerilerini göz önünde tutmak gerekmektedir.

yoktur. Onun güvenini kazanmak için sessiz, ağır ve hiç gülmez görünmek gerekir.

Kadınli erkekli, çoluklu çocuklu köylüler tarlalarından evlerine dönerlerken dibine oturduğum söğüt ağacının dallarından bütün hülyalar ürkererek kaçıır. Çetin çalışmaları esnasında balçıklaşan bu insanlar, küme küme, ikişer üçer, teker teker kerpiçten yuvalarına dönerlerken, ben kendimi, kendi köşemde her zamandan daha garip, daha anlayışsız, daha manasız, daha faydasız bulurum. Bu balçıktan insanlar, aralarında hiç konuşmadan yürürler. Kiminin sırtında bir demet çalı, kiminin bir çuval vardır. Kimi, bir keçi yavrusunu kucağına almıştır. Kimi bir mandayı dürtüşleyerek önüne katmıştır. (...) Bu manzara, Nuh'tan önceki ilk insan kümelerinin manzarasıdır. Lakin bu akşam gökten, ne ceza ne mükâfat şeklinde hiçbir belirti görünmeyecek. Her geceki mutak karanlık çökecek ve Zeynep Kadın kızlarıyla gelininin pişirdiği bir kap yemeği, kirli bir tepsi içinde, benim odamın kapısından içeri bırakacak.

Köylüde mülkiyet duygusu her şeyin üstündedir, derler. Uzun yüzyıllardan beri devam eden dış istilalar ile eşkıyalıklar Türk köylüsünde bu duyguyu da köreltmıştır. Hepsinin içinde, semavi bir afet esnasında bir koyun sürüsünün ürkekliğinden bir şey var. Neden ürküyorlar?

Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa hâlinde katı toprak üstüne attıktan sonra şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı, besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprağı vardı! İşletemedin. (...) O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabancı ot gibi bitti.

Millî Mücadele'de sakat kalan bir aydın -ya da köylünün gözünde "yaban"- olan Ahmet Celâl, bu ölüm kalım savaşı esnasında köylülerde gördüğü heyecansız, kadere boyun eğmiş, rutine bağlanmış, durgun hayatı bir türlü içine sığdıramaz. Fakat bu ürkek, gizlenmiş, heyecansız, güvensiz insanların bu hâle gelmesinde gene, toplumsal şartların rolünü hatırlatır ve bundan onları düzeltme ödevinde olan aydınları sorumlu tutar.

Döneme ilişkin bu gözlemler Türk aydınlarına özgü de değildir. Örneğin Türkiye'ye dair anılarını yazan Magdeleine Marx, gördükleri karşısında Anadolu'da bir devrim olduğuna inanmamaktadır (Marx, 2007, ss. 96-97; Akal, 2013, ss. 37-38):

Gerçekten de Ankara burası mıydı? Bu tuhaf, yoğun taş yığınları, bu çıplak arazi, bu bomboş grilik, bu hüzn müydü? (...) Bizler gazetelerde bu memlekette bir devrim olduğunu okumuştuk. Peki, ama nasıl oluyor da gözlerimizin önünde bunca sefalet ve yoksulluk varken, böylesine perişan bir gerilik gözlenirken, bu koskocaman açılmış gözlerde bu kadar az umut, evet, bu kadar az umut olabiliyor?...

Bir devrim dönemi olmasına karşın Anadolu insanının gözlerindeki umutsuzluk M. Marx’ı da şaşırtmıştı.

Sonuç itibarıyla görülüyor ki, neden ister toplumsal şartlar ister kültürel-tarihsel miras; ister zahit babalar ister aydınlar isterse bunlardan birkaçı yahut tümü birden olsun, halktaki heyecansızlık, durağanlık, güvensizlik ve tebessümsüzlük hâli inkılapçıların/modernistlerin dikkatini çekiyor ve yapılacak büyük çaplı değişim hareketleri için olumsuz bir işaret olarak algılanıyordu.

Sonuç: Tebessüm İnkılabı Nasıl Bir “İnkılap”tır?

Siyaset bilimi ve sosyolojinin verileri ışığında düşünüldüğünde insanların tebessüm etmesi, hiç kuşkusuz bir inkılap değildir. Zira inkılaplar toplumların çehresini değiştirir; ama elbette ki çehrenin mütebessim olmasıyla sınırlı bir anlamda değildir bu... Tarih boyunca filozofların mutluluk-mutlu yaşamla ilgili çokça kafa yordukları düşünüldüğünde insanların tebessüm etmesini sağlayan bir inkılabın çok önemli bir gayeye ulaştığı söylenebilir; ama Türk inkılapçıları “Tebessüm İnkılabı” derken, daha ziyade somut bir toplumsal projeye ilgileniyorlardı.

Gökalp, makalesinde bunun ipuçlarını veriyordu. Mütebessim olmayan insanlar sinirli ve gergin olurlardı. Bu, inkılapları/medeniyeti o zamanki meşhur deyişle “halka doğru” götürecek olan modernist aydınlar için, yepyeni bir projeye halkın karşısına çıktıkları düşünüldüğünde, pek de arzulanır bir durum değildi. Bu yeni projeler, reaksiyonla veya Yakup Kadri’nin romanında tasvir ettiği türden tamamen donuk bir ifadeyle karşılanabilirdi. Oysa büyük dönüşümlerin gerçekleşmesi, halkın da aydınlarla benzer bir heyecan taşınmasıyla mümkündü.

İkinci olarak mütebessim olmayan müteşebbis de olamazdı. Modern toplumun ihtiyaç duyduğu pek çok meslek dalında eksikleri olan bir ülke için, bu hayati bir problemdi. Burada mütebessim olmakla anlatılmak istenen basitçe gülmek değildi. Nietzsche’nin kavrayışıyla söylersek bu, hayata/kendine “evet” demekti (Nietzsche, 2008, s. 51). Hayata evet demeyen, içine kapalı bir toplum, topluma taşınmaya çalışılan yenilikleri ya tepki ya da ilgisizlikle karşılayacak⁷, bu da

⁷ Burada Avni Başman’ın 1926 senesinde yayımlanan bir makalesinde yaptığı bir ayrıma işaret etmek yerinde olacaktır. Başman’a (1992, ss. 468-471) göre iki tür insan vardır: dökme insan ve dövme insan. Her iki insan türünü de demir örneğinden yola çıkarak açıklayan yazar, birinci türe giren kişilerin aynı dökme demir gibi istenilen kalıba sokulan, esnekliği az ve tepkileri belirli insanlar olduklarını; ayrıca mücadele kabiliyetlerinin de en düşük düzeyde -ancak sakin bir hayat sürmeye yetecek kadar olduğunu ileri sürer. İkinci tür insanlar ise dövme demire benzemektedir; onlar şekillerini def’aten (hemen/bir defada H.S.Ç) almamakta, hayatın çeşitli darbeleri karşısında zaman içinde biçimlenmektedir. Bu insanlar “faaliyetin ve cidalin yaptığı (...) bugünkü hayatın insanıdır”. Nitekim “durgun ve sakin cemiyetleri, hareketli ve

aydınların karşısına aşılmaz bir duvar gibi dikilecekti. Modern ekonomi, hayata evet diyen insanlar tarafından yaratılmıştı⁸. Tebessüm hayata evet demenin bir işaretiydi; bu yüzden mütebessim olmadan müteşebbis olunmazdı⁹.

Hayatın mücadeleden oluştuğunu düşünen Türk aydını için, Machiavellici bir tabirle “virtü”su, yani mücadele yeteneği yüksek bir halk olunması önemliydi¹⁰. Tebessüm, halkın “virtü”sunun¹¹ yükselmesinin de bir işareti olacaktı¹².

---

müterakki cemiyetler hâline sokan ihtilal ve inkılapları daima bu ikinci nevi insanlar yapmışlardır.”. Öyle ki “Abdülhamid devrindeki durgun cemiyetin kalıp insanları, nebati (bitkisel H.S.Ç) hayatlarını yaşarken” Jön Türkler 1908 İhtilali’ni yapmışlardı. Başman, durgun cemiyetleri harekete geçiren kişilerin hayatın mücadeleleri içinde yetişen ve bu mücadele sırasında yeteneklerini geliştiren insanlar olduklarını ve “durgun” Türk toplumunu da bu türden insanların ihtilal ve inkılaplarla dönüştürmeye çalıştıklarını saptayarak konuya başka bir ayırım üzerinden açıklama getiriyordu.

⁸ Abdullah Cevdet (2008, s. 102), Henry Bordo’nun “La Peur de Vivre” adlı romanından yola çıkarak yazdığı ve İçtihad’da yayımlanan “Yaşamak Korkusu” adlı bir makalesinde, hayattan korkmakla iktisadi alandaki başarısızlık arasında bir bağlantı kurar. Hayattan korkan insanlardan oluşan bir toplumda, “memuriyetperestlik” ortaya çıkmaktadır. Oysa gelişmek adına müteşebbislere ihtiyaç duyulmaktadır. Abdullah Cevdet şöyle yazar: “Hayat önündeyiz. Hayat korkusu yüreğimize girmesin. Hayattan korkmak, ölümden korkmaktan daha korkakça ve sonu gelmeyen bir rezilliktir. Hayat varlıktır. Varlık hayatla mücadele demektir. Zorlukları devirmektir, ilerlemektir, daima ilerlemektir.” Böylece yazar, dönemin en gözde kavramlarından biri olan “ilerleme” ile hayata evet deme arasında da bir bağlantı kurmuş oluyordu.

⁹ Bu içe kapanmacı kültürün iktisadi gelişmeye olumsuz etkileri hususunda iktisat tarihçisi Sabri Ülgener’in dikkate değer çalışmaları mevcuttur. Biri için bk. Ülgener, 2006. Türk modernleşmesinin Nietzsche’nin “insanın en esaslı talebi” olarak gördüğü “Güç İstenci” ile bağlantılı olduğunu düşünmek mümkündür. Bu bağlamda modernleşme, Türklerin bir zamanlar olduğu gibi güçlü bir millet olması isteğine denk düşer. Nitekim toplumsal devrimlerin “devleti ve ulusu güçlendirici” bir fonksiyon gördüğü Skocpol tarafından ifade edilmiştir. (Bunun sadece sosyal devrimler değil; ama genel olarak devrimler açısından da geçerli olduğunu düşünmek, kanımızca mümkündür.) Böylece diyebiliriz ki Türk Devrimi, ulusu ve devleti güçlü kılacak değerler üzerinden hayatın yenilenmesi ve olumlanmasını amaç edinmiştir (Nietzsche, 2002, s. 355; Skocpol, 2004, ss. 23-24).

¹⁰ Abdullah Cevdet (2008, ss. 169, 171), yine İçtihad’da yayımlanan bir başka makalesinde Anadolu halkının savaşıardan bezgin bir hâle geldiğini ve gerekirse vatan uğruna ölmek için gerekli “hayat”a sahip olmadığını söylemektedir: “Anadolu ölebilmek için lazım gelen hayata mail değildir. Fedakârlık vardan meydana gelir. Varı olmayanın verebilmesine nasıl ihtimal olunur, nasıl beklenti içinde bulunulabilir! İnsan ölüme heyecan ile atılır. Heyecan canda olur, canı olmayanda yarı-ölü ve yarı-zinde bahtsız insanlarda ne can ne de heyecan yoktur. Sıtmadan bitmiş, ikinci derecede ve hatta üçüncü derecede verem olmuş insanlardan bile arslanca dövüşmek ve ölmek bekledik. Ölünün karşısına çıkmak için taze ve tam bir hayat ile hayat dolu

Değiştirilmeye çalışılan, asırların getirdiği acılar, korkular ve özellikle son iki yüzyılda alınan yenilgilerin yarattığı manevi çöküntü hâli ve bunun eşlik ettiği kültürel yapılanmaydı¹³. Tebsüm, modernistlerin kültür devriminin halkta

---

olmak lazımdır. (...) Anadolu için tatbiki kesinlikle gerekli ve pek acele olan düstur şudur: Nüfusu nitelik ve nicelik olarak yükseltmek. (...) Köylülerimize, köylerimize biraz nur, biraz hayat götürelim! Aman bunu geniş bir muhabbetle, derin bir merhametle ve hele büyük bir süratle yapalım!” Görüldüğü gibi A. Cevdet de Yakup Kadri gibi sorumluluğun aydınlar üzerinde olduğu kanaatindeydi. Ayrıca Gökalp’a benzer biçimde halka iyi muameleyi aydınların çabaları sırasında benimseyecekleri bir düstur olarak belirliyordu.

¹¹ Machiavelli’nin siyaset felsefesinin önemli terimlerinden olan *virtù*, “insanın (halkın) yaratıcı enerjisini harekete geçiren yetenek ya da beceridir; güç, kurnazlık, yiğitlik, cesaret, azim, kararlılık gibi özellikleri içinde barındırır” Halk, *virtù* sayesinde Machiavelli’nin *fortuna* dediği yazgıyla/talihle mücadele edebilecektir (Ağaoğulları ve Köker, 2008, ss.189, 192-193). Savaşlar içine doğmuş ve savaşlar içinde yoğrulmuş Türk eliti için halkın mücadele yeteneğinin yükselmesi önemliydi. Dahası, modernleşme dalgası karşısında da milletin yeni duruma uyum kabiliyeti göstererek ayakta kalması gerekiyordu.

¹² Müzik alanında yapılan değişimler, halkın duygu durumunda değişiklikler yapılmasını da kapsıyordu. Zira konu sadece Batı tekniğiyle Türk zevkini birleştirerek çok sesli modern müziğe ulaşmak değil; aynı zamanda “yeni hayat”a uygun düşecek bir kültürel dönüşümü sağlamaktı. Örneğin zevkleri bakımından birçok Batılı öge taşıyan II. Abdülhamid alaturka müzikten değil Batı müziğinden hoşlanıyordu ve alaturka müziği çok hüzünlü buluyordu. Mustafa Kemal Atatürk de Türk sanat müziğini çok sevmesine ve dinlemesine karşın halkın müzik zevkinde değişiklikler yapmak konusunda ciddi atılımlarda bulundu. Aynı şekilde o da Şark müziği olarak adlandırdığı bu müziğin “Türk’ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmin” edemeyeceğini belirtiyordu. Fıtraten “şen ve şatır” olan Türk milletinin bu müzikle gamlandığını, oysa Şark müziğini dinlerken “kansız gibi görünen” halkın medeni dünyanın müziğini dinleyince hemen harekete ve faaliyete geçtiğini ifade ediyordu. II. Abdülhamid ise bu tür devrimci amaçlar taşımadığı için, kendi zevkini halka götürmeye çalışmamıştı. II. Abdülhamid ve Atatürk’ün bu konudaki farklı tutumları için bk. Hanoğlu, 2011, s. 219. Abdülhamid’in alaturkayı hüzünlü bulması için bk. Osmanoğlu, 2007, s. 29. Atatürk’ün görüşleri için bk. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*, 2006, s. 273). Selim Sırrı Bey de alaturka müziğin hüzünlü ve melankolik olduğu kanaatindeydi ve “müzik devrimi”yle bu husus arasında bağlantı kuruyordu. Ona göre yeni müzik “şen ve şatır” olmalıydı. (Kaya, 2012, s. 295). Makaleye 16.12.2013 tarihinde http://www.historystudies.net/Makaleler/1105470337_14-Yakup%20Kaya.pdf adresinden erişildi.

¹³ Birinci Meclis’teki milletvekillerinden İsmail Suphi (Soysalloğlu)’nun söyledikleri çok yönlü kültürel değişimi anlatmak için kullanılan ifadeler hakkında bir fikir vermektedir. Soysalloğlu’na göre meclis aslında bir inkılap yapmak gayesiyle toplanmamıştı; ancak Meclis’te toplandıktan sonra “ıslah ve inkılap” yapılması gerektiğini anlamışlardı. Ulusal kurtuluş mücadelesi, milleti yaşatmak için gereken

karşılık bulabileceğinin ve bulmasının işaretiydi¹⁴. Şark-Garp karşıtlığında, Hegel'in Şark okumasında belirttiği kültürel durumdu eleştiri oklarının yöneltildiği olgu ve buydu aşılması istenen:

İstencin bitimliliği Doğulunun özyapısıdır, orada istenç bitimlidir, henüz genelleşmemiştir. (...) Dış etmenlere bağlı korku (Furcht), bir başına yönlendirici ulamdır (kategoridir). İstenç, bu bitimliden bağımsız değildir; çünkü düşünme henüz kendisi için özgür değildir. (...) Özgürlük ise bitimli olmamak, bir başınlıkta olmaktır ve buna saldırılamaz (akt. Kula, 2002, ss. 83-84).

Hegel'e göre her şeyden vazgeçme yüceliğine, Doğulularda, özellikle Hintlilerde rastlanmaktadır. Metafiziğin içerisinde eriyip gitme isteği, onların burnunun ucunu görememesine yol açar. Bu dünya, istenç, olumsuzlanabilir. Bu anlayışta kişi, ancak bu sayede değer kazanabilmekte, ancak aynı sebepten ötürü birey olarak özgürleşememektedir. Dolayısıyla hayata evet dememenin sonucu, özgürlüksüzlüktür (Kula, 2002, ss. 84-86).

Hegel'in düşünceleri oryantalist ve Euro-santrik öğeler içerse ve zaman zaman Doğuluların belli bir tarihsel dönemdeki durumunun analizine özsel bir mahiyet atfetse de, hayata "evet" deme probleminin yarattığı güçlükler Türk aydınının da dikkatini çekmişti. Belki tam bir bilinçle olmasa bile, bu tebensümsüzlüğün altında derin bir kültürel-tarihsel kalıntı olduğunu ve özsel olmayan bu

---

tüm iyi esasları almak gerektiği fikrine ulaşmalarını sağlamış ve ihtiyaçlar doğrultusunda "her şeyden inkılap yapmaya karar ver(mişlerdi)" (Akal, 2013, s. 36). Buradaki "her şeyden inkılap yapma" ifadesi tam olarak "Tebessüm İnkılabı"nın ileri sürülme mantığını yansıtmaktadır; yani *decadence*'in (çöküş) yarattığı kültürel yapılanmayı tüm yansımalarıyla ortadan kaldırmak ve hayatı olumluyan, kendine güven üzerinde yükselen yepyeni bir kültürel yapılanma inşa etmek... Ancak belirtmekte fayda vardır ki, geç modernleşen ülkelerde hızlı bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılan kültürel değişim/kültür devrimi, kültür kavramlarının, gündelik hayata dair sembollerin ve hatta jest ve mimiklerin, beden dilinin "aşırı siyasallaşması" sonucunu doğurabilmektedir.

¹⁴ Hemen belirtmek gerekir ki kültür ve medeniyeti ayıran Gökalp, kültür değil medeniyet alanında bir değişimi benimsiyordu. Türk Devrimi'ni yapan kadro içinse kültür devrimi, genel Türk Devrimi'nin "Cumhuriyet'in İlanı" (siyasal devrim) ile birlikte en önemli ayağıydı. Ancak "muasırlaşmak" konusunda kesinlikle ortaklaşıyorlardı. Bunun dışında, Gökalp'ın görüşlerinde ve Kemalizm'de, bireyselleşme ve müteşebbislikle ilgili olarak bakıldığında biraz çelişkili görünen güçlü bir toplum ve vazife vurgusu vardır. Ancak ideoloji içi çelişkiler konusu bu yazının kapsamı dışında kalmaktadır. Gökalp'ın "yeni toplum" ve "yeni insan"a dair düşünceleriyle ilgili olarak şu eserleri karşılaştırmalı olarak incelenebilir (Ziya Gökalp, 2001; 2004; 2006).

durumun¹⁵ aşılması gerektiğini seziyorlardı. Bu amaçla, “decadence”ın eşlik ettiği kültürel yapılanmayı değiştirmeyi amaçlayan çeşitli “inkılap”lar gündeme geliyordu. İşte yapılması önerilen bu “Tebessüm İnkılabı”, iyiye doğru gidişin, inkılabın, hem anahtarı hem de işareti olacaktı.

Kaynakça

- Abdullah Cevdet. (2008). Yaşamak Korkusu. M. Gündüz (Haz.), *İçtihad’ın İçtihadı: Abdullah Cevdet’ten Seçme Yazılar* içinde (ss. 96-104). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Abdullah Cevdet. (2008). Köylülerimiz İçin. *İçtihad’ın İçtihadı: Abdullah Cevdet’ten Seçme Yazılar* içinde (ss. 166-171). M. Gündüz (Haz.), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Abou-El-Haj, R. A. (2000). *Modern Toplumun Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu* (O. Özel Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M.A ve L. Köker. (2008). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akal, E. (2013). *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*. (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Avcıoğlu, D. (2001). *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*. Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Başman, A. (1992). İki Nev’i İnsan. M. Kaplan ve diğerleri (Haz.), *Atatürk Devri Fikir Hayatı II* içinde (ss. 468-472). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buğra, A. (2008). *Devlet ve İş Adamları* (F. Adaman Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton&Oxford: Princeton University Press.
- İslamoğlu-İnan, H. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1996). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.

---

¹⁵ Cumhuriyet Halk Partisi’nin resmî yayın organı niteliğindeki *Ulus* gazetesinde “Yankılar” adlı köşesinde T.İ (Toplu İğne) mahlasıyla görüşlerini kaleme alan yazar, “Gülmeye Dair”, başlıklı yazısında şöyle diyor: “Eski Hristiyan papazları ve Orta Çağ’ın muaşeret uzmanları gülmenin hele kakhaha ile gülmenin dehşetli surette aleyhindedirler. Kimisi kutsal tarihten kimisi saray hayatından misaller getirip gülmeyi, kakhaha atmayı ayıplamışlardır”. Yazar daha sonra Christine Benett ve James Walch gibi yazarların kitaplarından örneklerle gülmenin özellikle sıhhat ve zindeliğe yaptığı olumlu etkileri açıklamaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, gülmeye dair algının Orta Çağ kültüründen kalma bazı özellikler taşıdığı ve yanlış bulunan bu algının değiştirilmesinin gerektiği de düşünülüyordu. Bu bakımdan konunun Osmanlı’ya has bir olgu olarak görülmediğinin de altı çizilmelidir.

- Kaya, Y. (2012). Erken Cumhuriyet Döneminde Kökten Modernleşmenin Bir Göstergesi Olarak Musiki İnkılabı. *History Studies*, 4(1), 279-298. 16 Aralık 2013 tarihinde http://www.historystudies.net/Makaleler/1105470337_14-Yakup%20Kaya.pdf adresinden erişildi.
- Kula, O. B. (2002). *Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi*. İstanbul: Buke Yayınları
- Marx, M. (2007). *1921 İstanbul-1922 Ankara: Makaleler-Anılar* (A. Şensılay, Çev.). İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştirme Denemesi* (S. Umran, Çev). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2008). *Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne* (A. İnam, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (2007). *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Ruslar Türkleri Geçti*. 4 Aralık 2013 tarihinde <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/890727-ruslar-turkleri-gecti> adresinden erişildi.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi* (S. E. Türközü, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- T. İ. Gülmeye Dair. *Ulus* 15.10.1943.
- Ülgener, S. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ziya Gökalp. (1992). Tebessüm. M. Kaplan ve diğerleri (Haz.), *Atatürk Devri Fikir Hayatı II* içinde (ss. 461-463). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2001). *Türkçülüğün Esasları*. M. Ünlü ve Y. Çotuksöken (Haz.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ziya Gökalp. (2004). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. K. Bek (Haz.). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2006). *Yeni Hayat, Doğru Yol*. Ankara: Elips Kitap.